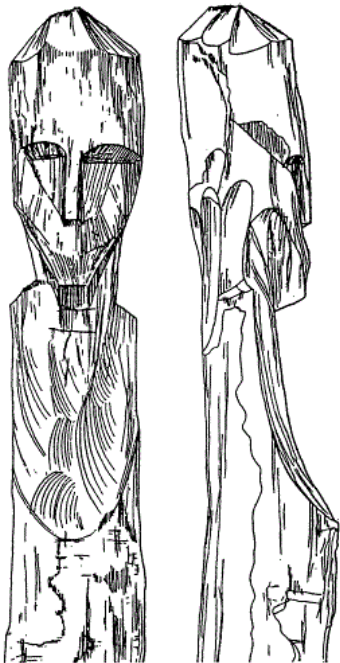

Bohové širšího slovanského dosahu

- bohové přesahující hranice lokálního významu
- původně **společní všem Slovanům**
 - nejen v době slovanské jednoty, ale i v dobách **etnogeneze** (tj. doba utváření jednotlivých etnických skupin) uctívali několik **společných bohů**, kromě bohů lokálních
 - každé významné hradisko či osada mělo **svatyni**, zasvěcenou **konkrétnímu božstvu** (podobně jako chrámy v Mezoamerice, Mezopotámii, Egyptě či antickém Řecku), tito bohové společně utvářeli panteon slovanských božstev
 - vyrazily-li slovanské kmeny, jichž se spojilo více dohromady, do **bitvy**, byla nesena v čele každého šiku **korouhev** s vyobrazením svého **boha**, čímž jela do boje v čele vojska „**armáda slovanských bohů**“ (např. ve střední Evropě proti germánským kmenům, avšak poté co **polský kníže Měšek** přijal křesťanství, postavil se na stranu křesťanských mocností a tedy i německých kmenů, které dosud válčily se Slovaný na území současného V Německa, Polska a Česka)

- také staří Slované měli více **pokolení bohů** (stará vs. mladá generace bohů – viz např. **Svarog**-otec a **Svarožic**-syn)
- původní panteon nejspíš **nebyl příliš početný** (nebo o něm víme málo): **starou „generaci“** bohů tvořili **3 – 4 významní bohové** (**Svarog**, **Svarožic-Dažboh**, **Perun**, **Veles**), existence více původních hlavních bohů není doložená (ale ani popřena, viz např. **Rod**)
- ostatní bohové příslušeli k **mladší generaci** a významný byl jejich **lokální význam**
- vzhledem k období **etnogeneze** se později náboženské představy proměňovaly: i podle míst, kde se jednotlivé kmeny usadily, někdy **méně významní či lokální bohové** svým novým významem **zastínili původní ústřední božstva** nebo došlo k **transformaci hlavních bohů**
- současně byl také udržován **kult předků**
- sochy (modly) slovanských bohů nazýváme **idoly**
 - pojem z řeckého slova znamenajícího **„podobu“**, jak je to zaznamenáno v byzantských a bulharských písemných pramenech z 10. a 11. stol.
 - další později užívaný termín je **„kap“** (kapišče = obětiště) a ještě později v křesťanských pramenech pojem **„modla“**

- **idoly** božstev stávaly na kopcích, kde se před nimi konaly bohoslužebné **obřady** a přinášely se jim **oběti**
 - často oběti zvířecí, někdy i lidské
- byly objeveny také **zbytky idolů** pozoruhodného stáří
 - v **neolitických sídlištích Litvy a Lotyšska** bylo nalezeno mnoho kostěných a hliněných antropomorfních „bytostí“, mimo jiné **dřevěný neolitický idol** z přímořského lázeňského města **Šventoji** (Litva) v Národním parku **Žemaitija**, kde bývalo na posvátném kopci **Alka** dávné kultovní středisko (starobylá svatyně Mikytai s obětní studnou)

- pozn.: existuje teorie, že staří Slované neměli **žádného boha** s konkrétními atributy, že měli jen představu o všeobecném **božstvu nebes** a o mnoha **bytostech nižšího řádu** (přírodních duchů a démonů) a že uctívali **kult předků** (tzv. manismus)
 - autorem této teorie je polský historik **Henryk Łowmiański** (1898–1984), po němž tuto teorii přejali i někteří další polští badatelé (např. Włodzimierz Szafranski)
 - slovanské náboženství podle něj mělo být **prototeistické** (tedy monoteistické s různými označeními hlavního boha), přičemž nebeskou mocnost uctívali v jejích různých podobách: **Svarog, Svarožic, Dažbog, Radegast, Svantovit, Perun** by tím pádem byli jen **analogií** či modifikací jediného božstva
 - vedl ho k tomu fakt, že u všech uvedených bohů se jednalo o personifikace silné, vládnoucí **nebeské mocnosti** spjaté se Sluncem nebo bouřemi a hromobitím
 - **představy o bozích** se podle něj měly u starých Slovanů vyvinout až v historické době pod vlivem **křesťanství** – povýšením **vegetačních démonů** nebo významných **předků** na bohy

- tato hypotéza však vychází z **nedostatku materiálů** o náboženství starých Slovanů, mylně jim přisuzuje primitivní duchovní život (naopak se zdá, že staří Slované měli mimořádně bohatý duchovní život)
- navíc tomu odporují poznatky **archeologické, etnografické i lingvistické**
- není důvod, proč by ze všech **indoevropských etnik**, uctívajících složitě **strukturovaná božstva**, měli být Slované výjimkou
- zejm. archeologické nálezy jsou více než výmluvné (nejen co se týká objevených **obětišť** a základů **svatyní**, ale i nalezených **idolů** zpodobňujících různá božstva starých Slovanů)
- **nejstarší objevený idol** pochází z 5. nebo 6. stol. n.l. z **Altfriesacku u Neuruppinu** (polabská oblast Německa), přičemž nevíme, o jaké božstvo se jedná
 - má štíhlou **mužskou figuru**, je z **dubového dřeva** (což by mohlo odkazovat na **Peruna**), avšak otvor pro zvlášť nasazovaný **falus** naznačuje **plodnostní funkci** božstva (což by odpovídalo spíše **Velesovi**)
 - nález jednoznačně prokazuje, že Slované už v počátcích etnogeneze uctívali **funkčně rozlišované bohy**
 - dnes: Neues Museum Berlin

idol z Altfriesacku

Nejvyšší bůh

- Slované uctívali více bohů, podle dochovaných zdrojů je zjevné, že věřili také v nejvyššího boha, který stál nad ostatními, v jakéhosi **praboha** („boha bohů a věštce věštců“), byť o jeho jménu máme jen jakési indicie
 - už byzantský historik **Prokopios z Caesareie** píše o slovanských kmenech na dolním Dunaji, že „*věří v jednoho boha, tvůrce hromu a vládce nade vším, jemuž obětují býky a konají jiné posvátné obřady*“
 - krom toho uvádí četná **přírodní božstva a duchy**, byť se podle všeho dostal do styku se Slovaný jen povrchně
 - zdá se, že v období **praslovanské kmenové jednoty** vládla mezi Slovaný víra v jednoho **nejvyššího boha** (obdobná víře v nejvyššího boha i u jiných původních evropských etnik)
 - k pojmenování nejvyššího božstva Slované nepřijali indoevropské slovo „**deva**“, nahradili ho všeobecně slovanským označením „**bůh**“, odvozeným ze sanskrtského slova „**bhága**“ tj. „**šťěstí**“ (sanskrtské „**bhágavant**“ znamená „*šťastný, velký, bohatý, svatý*“)

- tyto významy splynuly u Praslovanů v označení „**bůh**“, což byl původně patrně výraz pro božstvo udělující lidem **bohatství** (úrodu na polích, přírůstek dobytka, rozmnožení statků i vlastní rodiny)
- saský kronikář **Helmold** (misionář pobývající u pobaltských Slovanů, žil cca 1120–1170/1177) napsal o **pobaltských Slovanech** v kronice ***Chronica Slavorum*** (*Slovanská kronika*) mj. následující:
 - *„Majíce různotvárné bytosti bohů, jimž pole, lesy, žaly i rozkoše přidělují, uznávají, že jeden bůh na nebesích ostatním vládne, a jsa velmi mocný, toliko o nebeské věci pečuje; ostatní pak bohové, majíce přiděleny jiné úkoly, poslouchají ho, z krve jeho prý pošli, a každý z nich tím je vznešenější, čím bližší je onomu bohu bohů.“*
- zajímavým dokladem se ostatně zdá být i nejstarší dochovaná forma **staročeského chorálu *Gospodine pomiluj ny*** (známější nám v pozdější křesťanské úpravě), jejíž původní slovanské znění bylo:

<i>„Gospodi, pomiluj ny,</i>	[7]
<i>Jesu Kriste, pomiluj ny,</i>	[8]
<i>ty spase všego míra,</i>	[7]
<i>spasiž ny i uslyš,</i>	[6]
<i>Gospodi, glasy naše.</i>	[7]
<i>Daj nám všem, Gospodi,</i>	[6]
<i>žizň a mír w zemi.</i>	[6]
<i>Krleš, krleš, krleš!“</i>	[6]

- ač je autorství tohoto chorálu připisováno věrozvěstům **Cyrilu a Metoději** či **sv. Vojtěchu**, mohlo jít o přepracování staré pohanské písně, pro což by svědčila i **délka veršů** – všechny jsou 6 – 7 slabičné, s výjimkou 2., který má 8 slabik, čímž je **rytmická struktura** skladby **narušena** (i proto v pozdější verzi upravili 1. verš na 8 slabičný: „Hospodine, pomiluj ny“), lze se proto domnívat, že v původním textu bylo ve 2. verši 2-3slabičné **jméno slovanského boha** stojícího na vrcholu panteonu
- **krleš** vzniklo zkomolením řeckého „**Kyrie eleison**“ (tj. „*Pane, smiluj se*“, přičemž jde o označení krátké 3dílné **litanie** otevírající mši: „*Kyrie*

eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.“), ve středověké češtině bývala tato fráze zkomolena do slova **krleš** (Slované zbožňovali hudbu, a tak se učili i latinské církevní chorály, jejichž text komolili)

[slyš audio nahrávku chorálu]

- věrozvěstové patrně počítali s **lpěním lidu** na víře otců, proto jim ponechali tradiční píseň, v níž **zaměnili jméno boha** (ostatně i **Kosmas** zmiňuje, že byl tento chorál u Slovanů oblíben)
- podle staročeského chorálu se tedy nejvyšší bůh nazýval **Gospodi** (tj. **Hospodář**, z něž vzniklo označení **Hospodin**), později bylo toto označení v Čechách přeneseno i na **vládnoucího knížete** a později také na **křesťanského boha-otce**
- jihoslovanská přísloví ho zmiňují pod označením **Gospod** – např. „*Dabog car na zemlji a Gospod bog na nebesích*“
- u Jihoslovanů se také zachoval název pro nejvyššího boha **Vysňji** (viz hindský **Višnu**) a u Slováků **Prabôh**
- ostatně **Velesova kniha** uvádí nejvyššího boha jménem **Vyšěň**, tedy nebeského boha ve smyslu „*Nejvyšší*“

- v **litevské mytologii** se dochovalo mytologické vyprávění o nejvyšším slovanském bohu, zvaném **Pramažinas**:

– „V nejvyšším nebeském vesmíru se nachází boží palác, nazvaný Pramažu, v němž sídlí nejvyšší vládce vesmíru Pramažinas, což znamená Vševědoucí osud. [snad sluneční bůh? viz Tři zlaté vlasy Děda Vševěda] Jeho vláda se rozprostírá nad nebesy, nad povětřím, nad vodami, nad zemí a nad veškerým tvorstvem, které se vně či uvnitř zdržuje. Jeho moc nezná žádné ohraničení.

Jednou, když bůh pohleděl z okna svého paláce na zemi, viděl, že se tam děje mnoho zlého. Války, nájezdy, vraždy, bezpráví a jiné nectnosti vládly ve všech krajinách. Velmi se rozhněval a seslal na zem dvě mocnosti – obrovské a zuřivé – Vandu (vodu) a Veja (vítr – viz hindský bůh Váju).

Ohromnou silou působili oba obři na ubohou zemi, která byla kulatá i sploštělá jako talíř. 20 dní a 19 nocí ji pustošili tak, že všechno živé zahynulo.

Pramažinas se podruhé zahleděl na zemi právě v okamžiku, kdy pojídal nebeské ořechy, rostoucí v jeho nebeských zahradách. Když zjistil, v jak velké tísní je země, hodil dolů skořápku z ořechu a tato dopadla

nedaleko nejvyšší hory, kolem níž se shromáždila rozmanitá zvířata, ptáci a několik lidí, kteří se chtěli před potopou zachránit. Protože voda již zalévala jejich příbytky, všichni se schovali do obrovské skořápky, která je potom unášela po rozběsněných vodách.

Potřetí se Pramažinas podíval na zemi, slitoval se a povolal Vandu a Veju zpět do nebes. Bouře utichly, vody opadly a nebe se vyjasnilo. Tvorové, zachránění ve skořápce, se začali opět rozmnožovat a lidé se po párech rozešli do všech koutů světa.“

- na **staroslovanské Rusi** však byl patrně jako nejvyšší bůh uctíván **Perun**
- protože nejvyšší bůh pečoval o nebeské záležitosti, musela být mezi ním a člověkem i jiná božstva sloužící jako **prostředníci**, z nichž byli **čtyři společní všem Slovanům** (jde o bohy, které známe jménem):

Bohové společní všem Slovanům

- hlavní bohy slovanského panteonu tvoří **čtveřice bohů: Svarog, Svarožic-Dažbog, Perun, Veles**
 - byli společní **všem Slovanům** v době jejich **jednoty**
 - po jejich rozchodu máme jejich uctívání doloženo u **V, Z i J Slovanů** (ať už přímo nebo nepřímo)
 - původní panteon však byl evidentně širší a kromě této čtveřice byli společně uctíváni i další bohové – např. **božská dvojčata**, jejichž uctívání dokládá archeologický nález tzv. **blíženeckého idolu** [nal. r. 1969] v lokalitě **Fischerinsel u Neubrandenburgu**, pochází z **11.–13.stol.** (dnes k vidění v **Museum Neubrandenburg**)
 - o těchto božských dvojčatech a jejich uctívání však **postrádáme písemné svědectví**

Blíženecký idol – Fischerinsel u Neubrandenburgu

Fischerinsel u Neubrandenburgu

Fischerinsel u Neubrandenburgu

- ostatní doložení bohové mají pouze **lokální význam**, získali ho po příchodu jednotlivých skupin do nových lokalit, když stanuli nad ostatními „staršími“ bohy a zastínili jejich původní význam
- existence prvních dvou z hlavní čtveřice společných „prabohů“ souvisela s uctíváním **solárního kultu**
 - staří Slované považovali **oheň za posvátný**

Svarog – světelný praotec bohů

- vševládný bůh nebes
 - **etymologie:** kořen „*svar-*“ má **2 varianty**, z nichž obě vycházejí z indoevropského původu:
 - základem je sanskrtský pojem „*svar*“, jenž se objevuje v hymnech **Rgvédu** ve významu **světla** zářícího z oblohy, nebeského jasu, slunečního jasu a „*svarga*“ znamená **nebesa** (obývaná bohy) a v hinduistické mytologii označovala **ráj boha Indry** nacházející se na vrcholku posvátné **hory Méru**, kolem níž se nacházela sídla dalších významných hinduistických božstev (ostatně „*svarai*“ byl jeden z přídomek boha Indry)

- 1) **staroslovanská varianta**: „**svar-**“ znamená „*nebeskou oblohu*“ a „**-og**“ znamená „*oheň*“, Svarog by tedy znamenal „**nebeský oheň**“
 - další možností je „**sva-**“ ve smyslu „*svatý / světlý*“ a „**-rog**“ ve významu „*rodící, dávající*“ – tedy „**dávající jas**“, „**svatý dárce**“ (a rození by mohlo poukazovat na **plodnost** či **zimní slunovrat**, kdy se slunce znovuzrodí a začínají se prodlužovat dny)
 - ovšem „**rog**“ lze vnímat přímo jako **symbol slunce** ve smyslu „*kruh*“ („*krug*“) a stejně jako slunce býval i **chléb** u starých Slovanů kulatý, neboť byl darem od slunečního jasu a hřejivosti, byl **darem a symbolem slunce**
 - staročeský **Krok** (bájný kníže a zdá se že i jeden z nepřímo doložených bohů staroslovanského panteonu) tak mohl být vtělením Slunce na zemi: **Krugem** či **Krogem**
 - v **rumunštině** (silný slovanský jazykový i náboženský vliv) má slovo „**sfarog**“ význam „*suchý, přežhavený*“
- 2) **indoíránská varianta**: **iránské** slovo „**hvar**“ znamená „*slunce, světlo nebes, záře, světelný kruh*“

- o tomto bohu, jenž patřil k nejstaršímu pokolení bohů, však **nemáme dost informací** (na rozdíl třeba od **Peruna** či **Velesa**)
 - přímo je doložen jen ve starých **ruských letopisech**
 - je ze starší generace bohů – otec boha **slunce (Dažbog)** a boha **ohně (Svarožic)**
 - snad právě on mohl být oním **nejvyšším bohem** („bohem bohů“)?
 - mladší generace bohů ho upozadila – proto se jeho idol neobjevil ani v **kyjevském panteonu** knížete Vladimira
 - ostatně nejvyšší bůh, **otec bohů**, byl už v dávných dobách **svržen** ze své svrchované pozice i ve všech ostatních **indoevropských náboženských systémech**, u Slovanů tomu bylo podobně
- v náboženských představách starých Slovanů původně personifikoval nejspíš **nebeské světlo a teplo** (sluneční oheň), snad **nebeského kováře**, jenž měl být **stvořitelem a demiurgem** vesmíru a všech tvorů i věcí a **tvůrcem zákonů** lidského společenství

- patrně byl ztotožňován se **sluncem** jako nejzákladnějším **nositelem života** na zemi, které odedávna v lidech vyvolávalo strach i naději, a tím vzbuzovalo u archaických kultur posvátnou úctu
- patrně šlo o prvotního **původce světla, přemožitele věčné temnoty**, který svou vládou zahájil éru bohů a stal se hlavním **vládcem bohů**
 - asi něco jako v řecké antice **Uranos**, než ho sesadil **Kronos**, jehož pak sesadil **Zeus**
- ***Velesova kniha*** o něm hovoří jako o nejmilostivějším a zároveň hrozivém bohu – **Svarog** podle ní očekává lidi v **nebeském ráji** zvaném „**Svarga**“ či „**Jasuň**“
 - **Svarog** žil ve **Svarze**, která byla nebeským **rájem** (v sanskrtu jde o označení pro několik hinduistických nebeských světů na vrcholku mytické hory **Méru**, kde ležel také **Indrův palác** obklopený zahradami, ve Svarze sídlili hlavní védští bohové)

- po stvoření světa **upozaděn**
 - **předal vládu** patrně svému synovi **Svarožicovi** a přestal být uctívaným bohem slovanského kultu
 - o jeho aktivním uctívání nemáme žádnou zmínku, proto usuzujeme, že byl **pasivním vládcem všehomíra**
 - zdá se, že **Svarog** byl srovnatelný s **védským Brahmou** – prvotním hindským **stvořitelem**, který po vykonání své stvořitelské úlohy „odešel na odpočinek“, čímž se v rámci panteonu uchýlil do ústraní a nebyl tudíž předmětem kultu (to umožnilo nástup bohů mladší generace)
- coby nebeský kovář bývá připodobňován antickému **Hefaistovi**, který jakožto božský kovář **ukul slunce**, usadil ho na nebe a pak ho uvedl do pohybu
 - když mu z nebe spadly **kovářské kleště**, lidé na zemi začali **kout zbraně a válčit**
- později byl **sluneční kotouč** ztotožňován se Svarogovým synem **Svarožicem-Dažbogem**

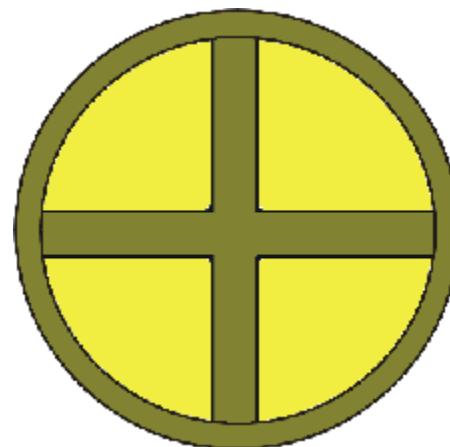
- v českém prostředí máme doloženo uctívání **Svaroga** (stejně jako u jižních Slovanů)
 - Svarogův **sluneční kult** je dosvědčen jeho symbolem, jímž byl **rovnoramenný kříž v kruhu** – takový kříž vyrytý do hliněného kotouče se našel např. v **Libušíně** (dle Aloise Jiráska mytické hradiště kněžny Libuše – šlo však o fikci založenou na podobě místního názvu [pocházejícího z mužského osobního jména **Luboša**] a existenci hradiště [které je mnohem mladší, než kdy se měla pověst odehrávat])
 - na osamělém **kopci Sobotce** (vyhaslá sopka = sopot; přímo na jícnu kopce stojí **kostel sv. Kateřiny** z 9. stol.) stávalo **slovanské božiště**, stávala tam **pohanská svatyně** u vchodu do jeskyní (táhnoucích se prý až do Svídnice), z jejichž kamenů je v **Gurkově** postaven **zámeček**, 3 zbylé kameny jsou v parku s vyrytým ležatým slunečním křížkem a nad tím kuželovitá hlavice sloupu
 - u místa svatyně jsou dodnes otlučené **sochy** podle místní tradice **Svaroga** a **Živy** (s nápisem *Jungfrau mit dem Fisch und Bär*), tato **ženská postava** bez hlavy a noh je jinak celkem zachovaná, v náručí objímá rybu; **Svarog** je otlučen, jen pahýl pravé ruky mu vyčnívá z trupu, na obou je vytesán **ležatý sluneční křížek**

Svarog – sluneční kříž (Mikulčice)

Svarogovy symboly

variacie slunečných symbolů

sluneční kříž na gombíku z velkomoravských Mikulčic

prolnutí slunečního a křesťanského kříže:
Luisin sluneční kříž pod Pekelským vrchem
v pozadí Sluneční buk

(lokalita: u Raspenavy, okres Liberec, poblíž polských hranic)

Svarožic-Dažbog

- není zcela jisté, zda jde o **jednoho** nebo **dva bohy**
- mohlo se jednat o příbuzná, nicméně rozdílná božstva, neboť ve staroruských písemnostech vystupují mnohdy současně
- jde tedy buď o boha **ohně i slunce**, nebo o 2 blízké bohy:
Dažbog by byl bohem **slunce** a Svarožic bohem **ohně**
 - podle ruských letopisů se dávní Slované „*modlí k ohni, nazývajíce ho Svarožicjem*“, jenž je uváděn v písemnostech z **11. – 12.stol.**
v souvislosti s úctou k **ohni** – zatímco u **polabských Slovanů** byl bohem **slunce** (více o tamním kultu později v okruhu bohů SZ Slovanů, v souvislosti s jejich lokálním bohem: **Svarožic-Radegast**)
- tento bůh – či tito 2 bohové – měli být **syny** boha **Svaroga**
- mohli zrovna oni být oněmi božskými **blíženci** čili **dvojčaty**?

- k **etymologii** jména:

- přípona „**-ic**“ [archaičtější] či „**-ič**“ přidaná k otcovskému jménu značí **syna svého otce** (např. král a jeho syn mladý kralevic, car a carevič nebo např. Anton Pavlovič aj.)
- je však možné (ač méně pravděpodobné), že se jedná jen o **zdrobnělinu** – v takovém případě by mohlo jít např. o zdůraznění **kladného vztahu k bohu**, případně o božstvo v „nedospělé“ podobě, patrně mladé, **znovuzrozené slunce**
- přídomek **Dažbog** je nejspíš odvozen od „*bůh dárce*“ či od „*dej bohatství*“, tedy rozdavatel jmění (u nás např. Boh-dalec, Boh-dal)
- imperativ slovesa dát, tedy „**dažd**“ („*dej!*“) se pojí s podstatným jménem „*bog*“ (bůh rozdávající bohatství a štěstí) tj. „Bůh-dárce“, štědře rozdávající ze svého **rohu hojnosti** a vládoucí nad přírodními úkazy a nad úrodou
- ostatně v *Povesti vremennych let* je uveden coby **Dažd'bog** – zdánlivě by se tak mohlo zdát, že se jedná o dárce deště, souvisí to však s výše uvedeným imperativem „**dažd!**“ („*dej!*“)
- na souvislost se sluncem a ohněm by poukazoval také **indoevropský kořen „dag-“** či „**dáh-**“, znamenající „**pálit**“

- známe i některé **jiné varianty** jeho jména:
 - z Dažboga patrně vznikl **Dabog**
 - dle některých badatelů (např. A. Brückner) jsou bohové SZ Slovanů **Svantovit, Triglav, Jarovit** regionálními obdobami **Svaroga** (jde však o nepotvrzenou hypotézu)
- tohoto **Svarogova syna**, mladší božstvo **slunce a ohně**, známe ze všech **tří slovanských větví** (V, J, Z)
 - bývá považován za přímého potomka **Svaroga** a jeho zrozením se patrně trochu pozměnily i pravomoci **Svaroga**, jenž byl nadále považován spíše jen za **boha nebes**
 - **Svarožic** byl chápán coby bůh **slunce a ohně**, **Dažbog** jako **dárce** (zprostředkovatel **podmínek života** na zemi)
 - byl uctíván jako **solární božstvo** zejména v pravidelných ročních rytmech **slunovratů a rovnodenností**
 - snad mohl mít i jistý vztah k **mrtvým** – zejména vzhledem k **žárovému pohřebnímu ritu** souvisejícím s očistnou silou ohně

- o **Dažbogovi** máme zmínky i ve **Slově o pluku Igorově** (byť bylo napsáno až po přijetí křesťanství na Kyjevské Rusi), např.:

*„Oleg Gorislavič zasel sémě hněvu,
kraj byl zpusťošěn a zpleněn různicemi,
Dažbogovi vnuci houfně umírali,
oráči jen zřídka halekali v poli,
kráкот havranů se nesl ruskou zemí,
kavky slétaly se s křikem na mrtvolý.“*

- kníže Oleg i všechen ruský lid jsou zde nazýváni „vnuky Dažbogovými“, což svědčí o **oblibě jeho kultu**

- **Svarožic** byl dlouho uctíván také u polabských Slovanů **Obodritů** v jejich sídelním městě **Retře**, kde měl vystavěnou slavnou **svatyni**, jež proslula velkým bohatstvím
 - stal se symbolem polabských Slovanů při obraně proti sílící **germánské expanzi** se snahou polabské Slovany **pokřesťanštit** a získat jejich majetek (více viz později u božstva **Svarožice-Radegasta**)

- z Retry máme (ale až z křesťanských pramenů) o tomto bohu četné zmínky již **od 11. stol.**
- v **polabské oblasti** byl coby obdobný bůh uctíván **Radegast**
 - ten získal k původním přírodním atributům též **válečné atributy**
 - naše město **Radhošť** bývá spojováno s uctíváním pohanského boha pohostinnosti, plodnosti a úrody **Radegasta** – podle legendy nechali jeho **idol** na vrcholu hory zbořit soluňští misionáři **Konstantin a Metoděj**, kteří po svém příchodu na Velkou Moravu (roku **863**) údajně na Radhošť ještě v průběhu 60. let za tímto účelem zavítali – je to však jen lidová pověra (více o tom v prezentaci o Z Slovanech)
- jeho obdobou byl **Svantovit**, který byl hojně **uctíván i u nás**
 - o něm více také později
- **J Slované Svarožice** uctívali pod jménem **Božič** – ve smyslu mladý bůh, znovuzrozené slunce
 - na jeho počest zapalovali o svátcích **zimního slunovratu** (nyní tak činí o Vánocích) dřevěný vyschlý **kmen** (obvykle dubový) zvaný „**badnjak**“ (srbochorv.) značící „*zůstat vzhůru*“ či „**budnjik**“ (bulh.) značící „*budoucnost*“

- zapálení **suchého kmenu** či suchých větví patrně mělo ohněm **obnovit** v mrtvém dřevě **životní sílu** a tím ji rituálně předat „hynoucímu“ slunci

Badnjak
(Bělehrad)

Badnjak:
pozůstatek slunečního
symbolu na bochníku
(srbské vánoce)

Perun

- ve staroruských spisech též **Peroun**, bulh. **Porun**, pobaltský **Peskunas**
- božstvo **bouře, hromu a blesku** (tj. nebeského ohně)
- stál v čele slovanského panteonu
- hrom a ohnivě úlomky skály vyráběl třením obřích **mlýnských kamenů** (mlýnský kámen je etymologicky spjat i s Tórovým kladivem Mjöllnir)
 - podle některých teorií se na starou **Rus** uctívání Peruna dostalo až kolem **6. stol.**, kdy se s tímto bohem Slované setkávali při vojenských taženích u **litevských a lotyšských spolubojovníků**, ale tato teorie je **pochybná**, spíš se mohlo jednat nanejvýš o ovlivnění **vnímání hromovládného božstva** (snad i vzájemné vlivy)
 - mohlo dojít spíš k ovlivnění vikingskými **Varjagy** v **10. stol.**, kdy s nimi **Vladimir** přitáhl do Kyjeva, aby svrhl svého bratra **Jaropluka**, a mnohým z Varjagů pak daroval vládu nad různými městy a hradišti (jak nás o tom informuje např. *Nestorův letopis ruský*)

- pravdou je, že ze **6. stol.** o něm máme **1. písemnou zmínku** od **Prokopia Caesarijského**, v níž jsou vyjmenovány jeho božské vlastnosti, není však jmenován:
 - jeho dílo ***Historia*** obsahuje *3 knihy o gótské válce* (účastnil se v letech 527 – 536 vojenských výprav), přičemž ve 3. knize uvádí:
[Slované] *„uznávají, že je jediný bůh, tvůrce blesku a všeho pán, i obětují mu skot a všelijaká zvířata. O osudu nic nevědí a vůbec neuznávají, že by měl nějakou moc nad člověkem. Ale když jim hrozí smrt buď nemocí stíženým, nebo do války se chystajícím, slibují, vyváznou-li, že ihned bohu oběť přinesou za své zachránění. Vyváznuvše obětují, co přislíbili, a domnívají se, že si sjednali záchranu touto obětí. Ctí i řeky a nymfy a některé jiné bohy. Všem obětují a při obětech věštby konají.“*
- **Perunovo** jméno je poprvé uvedeno až v **7. stol.** v byzantské legendě **Demetria Soluňského**, líčící mj. slovanské **obléhání Soluně**:
 - před útokem se totiž **Chatzon** (vojevůdce Slovanů) ptal orákula na výsledek a dostal od „**Pyréna**“ odpověď, že město dobude

- v překladu *Alexandreidy* do **bulharštiny** z **10. stol.** je nazván Alexandr Veliký „*synem Perunovým*“ (srozumitelným ve slovanském prostředí coby syna hromovládce a vládce bohů), což odpovídá „*synu Diovu*“ v řeckém originále – **Zeus** byl Perunovou **řeckou analogií**
- přímé **písemné doklady** o jeho uctívání z dávných dob však máme pouze ze **staré Rusi**
- z oblastí Z a J Slovanů se jedná jen o různě transformované „důkazy“ o jeho uctívání – **folklorní prvky** (obřady, písně, rčení apod.), **archeologie** či **toponomastika** (toponyma = místní názvy hor, obcí atd.)
- i přesto máme uctívání **hromovládného Peruna** spolehlivě doloženo ve **všech slovanských oblastech**
 - např. u **Z Slovanů** máme uctívání hromovládce doloženo ve zprávě normanského mnicha **Orderica Vitala** (†1142) s tím, že Luticové v Pobaltí ctili ještě roku **1069** mimo jiné **Tóra** (Tór byl germánskou analogií Peruna)

- k **etymologii** jména:

- tradiční výklad počítá s **praslovanským původem** a význam jeho jména vyvozuje ze všeslovanského kořene „**per-**“ od slovesa „**perti**“, tedy „*bít, tlouci*“ s příponou (sufixem) aktivního činitele „**-unъ**“, čili „*Ten, kdo mocně bije, tluče, pere, napadá*“, v obecnějším smyslu v daném kontextu tedy „*bůh hromovládce*“
- ostatně i v **češtině** se říká, že „*vítr pere do stromů*“, „*vlny perou do skal*“, „*naper to do nich*“ apod. a slovo „**prší**“ či „**prádlo**“ pochází ze stejného základu (v bulharštině dodnes neprší, ale „*pere*“)
- navíc v Čechách máme ze **12. stol.** doložené **vlastní jméno Perun** (v nekrologiu benediktinského kláštera v Podlažicích)
- jde o výklad logický, uvědomíme-li si Perunovu **hromovládnou funkci**, takže s tímto výkladem bychom se mohli uspokojit... vyhlédneme-li však za **slovanský obzor**, je situace složitější:
- v **indoevropském kontextu** nabývá Perunovo jméno souvislostí, které se netýkají pouze úderu, rány, hromu apod.:
- podíváme-li se na pojmenování **hromovládců** v jednotlivých **indoevropských mytologiích**, zjistíme, že jejich jména lze rozdělit do několika skupin (vynecháme germánské a keltské hromovládce)

- **1) Solitérní pojmenování:**
 - indoíránský **Indra** – jméno označuje jeho **hromovládnu a válečnou roli** (viz staroslovanské „**jendr**“ = *jadrný, tvrdý, pevný, silný*), nehledě na to, že Perun bojoval s **drakem** – viz Indrův souboj s **démonem sucha Vrtrou** (což bylo následně převedeno na **sv. Ilju**, tato tradice je dodnes živá u J Slovanů, či na **sv. Eliáše**)
 - pozn.: i v **ruských bylinách** nalézáme příběh o **sv. Iljovi**, jak zápasí s **drakem** a vítězí – jedná se o převedení staroslovanského mýtu o **boji Peruna s drakem**, kdy Perun zabil na jedné hoře hada/draka, aby osvobodil dobytek od nedostatku vody (analogie se soubojem boha **Indry** s démonem sucha **Vrtrou**)
 - chetitský **Tešub** (předovýchodní jazykový a kulturní substrát)
 - řecký **Zeus** měl několik přídomek, z nichž jeden zněl **Keraunos**, tj. „**blesk**“ (někteří jazykovědci se snaží Perunovo jméno odvodit odtud)
- **2) Vztah pojmenování k dubu:**
 - litevský hromovládce **Perkunas** – litevské „**perkone**“ = *vody se zázračným účinkem*, „**perkunija**“ = *bouře*

- lotyšský **Perkuns** / **Perkonis** – lotyšsky „*perkons sperot*“ = *hrom bije*

- pruský **Perkuna** / **Perkunis**

etymologicky snad ze staroindického výrazu „*perkunti*“ = *posvátný strom* se vztahuje k předpokládanému indoevropskému kořenu

„*perku*“ = „*dub*“, slovo „*perkuno*“ znamenalo „*horu pokrytou lesem*“

- staroruské „*prjegynja*“ = *těžko průchodná krajina, chlum, kopec*“

– původní **Perkuno** či **Perkunio** tedy znamenalo něco jako „**Dubový bůh**“, můžeme z toho usoudit, že „*Perun*“ mohlo být jen jedno ze slovanských **epitet** hromovládce

– nejspíše se jedná o variantní pojmenování **hromovládce**, jehož uctívání souvisí s **dubem**, jak o tom svědčí i **tradice** nejen slovanská a baltská, ale i germánská, keltská, italická, řecká...

– jeho kult však souvisí také se **skálou** (staroindické „*parvata*“ = „*hora*“, viz např. hinduistická bohyně **Párvatí** – dcera Himaláje)

– původ jeho jména tedy klademe hluboko do období **praslovanské etnogeneze**

– **skála**, **dub** a **hrom** jsou součástí sémantického okruhu **hromovládce** a mají místo v jeho kultu i v předpokládaných **mýtech**:

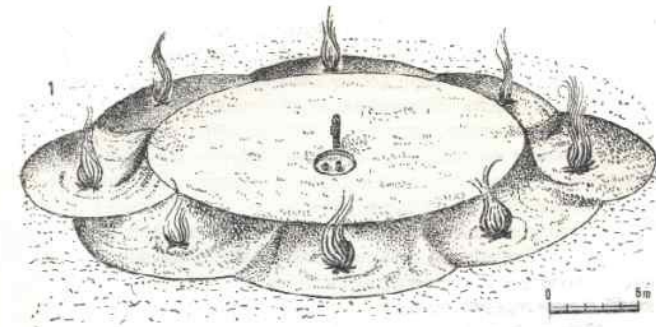
- **skála a hora** jako jeho sídlo, **kamenné úlomky** jako hromovládcovy střely, **dub** jako dřevina zasvěcena hromovládným bohům (snad pro pevnost dřeva, které pomalu roste a je pevné, při dlouhodobém styku dubového dřeva s vodou dosahuje jeho pevnost tvrdosti železa, proto se stavěly dubové hráze...)
- u jednotlivých slovanských kmenů se tento bůh objevoval pod různými názvy: **Param, Parom, Paraun, Parchunus, Perkuns, Peron, Prón, Pyron, Perkun, Perkunas** apod.
- v některých staroslovanských písemnostech je zmiňován také pod názvem **Grom**, přičemž toto staroslovanské slovo je složeno z předpony „**g**“ značící božskost (bog) a základu „**rom**“ označující zvuk hromu
- existuje i **hypotéza**, že jako pán blesku byl právě on nazýván **Bělbog / Bělobog** (ve smyslu Světloňoš)

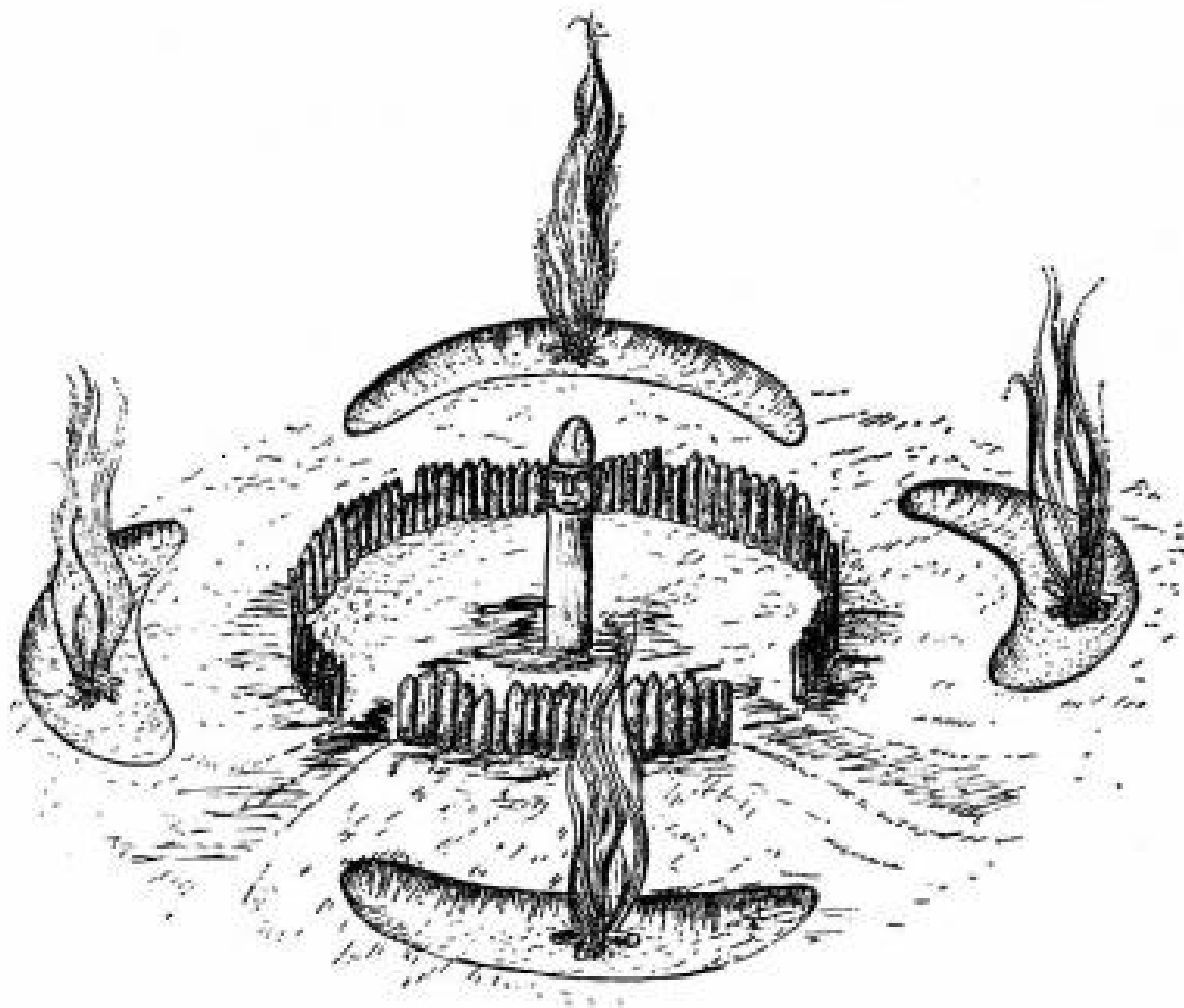
- v době **expanze** Slovanů na J a Z Evropy převzal v panteonu **dominantní roli**
 - v pramenech z **6.–12. stol.** bývá uváděn jako **nejmocnější bůh** slovanského panteonu
 - nejvíce zpráv se o něm dochovalo z **ruského prostředí**, kde jeho význam vzrostl až v období **slovanské expanze** na západ
 - poprvé se jeho jméno uvádí v **rusko-byzantské smlouvě**, kterou roku **907** uzavřel s Byzancí ruský kníže **Oleg**
 - znovu je uveden ve smlouvě knížete **Igora** r. **945** a poté ve smlouvě knížete **Svjatoslava** r. **971**
 - ze smlouvy z r. **945** jasně vyplývá, že slavnostní přísaha byla provedena (podle kroniky v Kyjevě) u **Perunovy modly**, takže **Perunův idol** stál v Kyjevě už v 1. pol. 10. stol., tedy ještě **před náboženskou reformou** knížete Vladimíra!
- významnou roli sehrál u V Slovanů, když se vládce Kyjevské Rusi **kníže Vladimir** (Vladimir Veliký) pokusil z **Perunova kultu** vytvořit **státní ideologii** založenou na tradiční domácí víře

- stalo se tak poté, co zničil své zneprátené bratry
 - po smrti **knížete Svjatoslava** bylo knížectví rozděleno na **3 úděly** mezi jeho **3 syny** a propukl bratrovražedný boj mezi **Jaroplukem** / Jaropolkem (jemuž připadl Kyjev) a **Olegem** (Novgorod?), **Vladimir** mezitím táhl z Novgorodu do Skandinávie, odkud se vrátil s bojovými vikingskými posilami **Varjagy**, s jejichž pomocí **znovudobyl Novgorod**, svrhl i Jaropluka z kyjevského stolce a s podporou ruské elity **sjednotil území Kyjevské Rusi**
- r. **980 reformoval ruský panteon** a jako hlavního boha vyzvedl **Peruna**, nechal mu v Kyjevě na návrší mimo opevněný dvorec vztyčit velkou **modlu**
 - okázalé uctívání **Peruna** mezi všemi obyvateli mělo vyvolat větší **sounáležitost** s nově vytvořeným státním útvarem **Kyjevskou Rusí**
 - patrně hrály roli i Perunovy **válečné atributy**, jež byly v souladu s válečnou a centralizační a expanzivní politikou Kyjevské Rusi
- tento slovanský pantheon měl **6 hlavních bohů**:
 - **Perun** (jeho idol ze dřeva posvátného dubu byl zdoben zlatem a stříbrem, ostatní idoly byly z kamene)

- dále **Chors, Dažbog, Stribog, Semargl** a **Mokoša**, přičemž **Sima** a **Regl** jsou 2 bohové či 1 (Semargl), nevíme to přesně (viz později v prezentaci o ruském okruhu bohů)
- chybějící **Veles** a **Svarog** byli reformou **upozaděni**
- leccos nasvědčuje tomu, že Vladimírův panteon nebyl **národním komplexem bohů** nýbrž spíš panteonem **knížete a vládnoucí družiny** – a Perun v něm měl hlavní úlohu ochránce vojáků a knížat
- **popis** reformy se dochoval v ***Povesti vremennych let***:
 - „I začal kníže Vladimir panovati na Kyjevě sám jediný. A postavil modly na chlumu vně dvora věžního: Peruna dřevěného, a hlavu jeho stříbrnou, a vous zlatý; i Chrsa, Dažd'boha i Stříboha, Sima, Regla i Mokoše. I obětovali jim, nazývajíce je bohy, a přiváděli syny své i dcery, a obětovali je běsům, i poškvrnili zemi třebami svými, a poškvrnila se krví země Ruská i chlumen...“
 - další zdroje dodávají, že idol měl vous i uši ze **zlata** (snad analogie odpovídající oběma hlavním nebeským světlům) nohy ze **železa** a v ruce držel obrovský kámen ve tvaru rozžhaveného blesku, zdobený **rubíny**

- Perunův idol stál také na božišti zvaným **Peryň v Novgorodě** [viz kreslená rekonstrukce podle archeologických výzkumů], kde Vladimirův strýc **Dobrynja** vztyčil Perunův idol nad řekou **Volchovem** v místě, kde voda vyvěrá z jezera
 - toto obětiště sestávalo z velké kruhové plošiny (průměr 21m) s 8kruhovými výklenky po obvodu a příkopem (celkový průměr 35m), ve výklencích hořely ohně (nalezeny zbytky dubových uhlíků i nedohořených dřev) a „věčný“ oheň hořel i uprostřed, kde stál hlavní **Perunův idol s obětinami** a **dalšími 2 idoly** vedlejších božstev – doloženo podle archeologického výzkumu v této lokalitě (V. V. Sedov 1948 a 1951 – 1952)
 - uprostřed plošiny byla jáma o průměru 60 cm, 1m hluboká – snad základ pro idol boha
 - objekt zřejmě zanikl náhle, jednorázově a záměrně – příkop (původně pokrytý drnem) byl zasypán žlutým pískem a sloup nejspíš vyvrácen

obětiště Radimičů (západní Rusko)
archeologická rekonstrukce

- kníže Vladimir si stále naléhavěji uvědomoval **potřebu nové víry** – vhodnější pro uskutečňování zamýšlených organizačních, hospodářských i kulturních snah
 - už tehdy tam existovalo dvojí náboženství: dominantní **pohané** i minoritní **křesťané** žili pospolu
- Perunovu modlu po **8 letech** od reformy, r. **988** – tedy hned poté co přijal **křesťanství** kvůli upevnění vztahů s Byzancí – nechal potupně svrhnout do **Dněpru** a nařídil **hromadný křest** obyvatel Kyjeva ve vodách Dněpru
- o tom pojednává opět ***Povest vremennych let***
 - in: Pitro; Vokáč: *Bohové dávných Slovanů* (s. 35 – 37): „Jakmile tam [do Kyjeva] přišel [kníže Vladimir], poručil modly vyvrátiti, některé rozsekati a jiné v oheň uvrhnouti. Peruna pak poručil přivázati koni k chvostu a vleci s Hory po Boričevu na potok [Počajna] a dvanácte mužův ustavil, aby jej bili proutím: a to ne proto, jako by dřevo cítilo, ale na potupu běsu, jenž oklamával tou podobou lidí, aby odplatu dostal od lidí. Veliký jsi Hospodine, divní skutkové tvoji: včera ctěn od

lidí a dnes potupen. Když pak jej vlekli po potoku k Dněpru, plakali proň nevěrní lidé, neb ještě nebyli přijali svatého křestu. A přivelkvše, vhodili jej do Dněpru. I ustanovil Vladimír některé [lidi] řka: »Přistane-li kde, vy odstrkujte jej od břehu, dokud neprojde skrze prhy, a potom jej zanechte.« A oni ten rozkaz vykonali. Jakmile jej pustili, a prošel skrze prahy, vyvrhl jej vítr na písčinu, a odtud nazvána jest písčina Perunova, jakož i po tento den slove. A potom Vladimír poslal [vzkaz / posla] po všem městě, řka: »Neobráti-li se kdo zejtra na řece [na křesťanskou víru], budiž bohatý, nebo chudý, nuzný, nebo služebný, bude mi nepřitelem.« Uslyšavše to lidé, šli s radostí, a radující se a řkouce: »Kdyby toto nebylo dobré, nebyli by kníže a bojaré tebe přijali.« A nazejtří pak vyšel Vladimír s kněžími císařovninými [Anna] a s Korsuňskými na Dněpr, i sešlo se lidí množství nesčíslné, vlezli do vody a stáli někteří po šíji a jiní po prsa [ve vodě], a děti u břehu, a jiní děti držíce, a dospělí brodili, kněží pak stojíce říkali modlitby. I byloť viděti radost na nebi i na zemi, tolik duší spasených...

Když pak lidé byli pokřtěni, šli každý do domu svého. A Vladimír jsa rád, že poznal Boha sám i lidé jeho, a pohleděv na nebe, řekl: »Bože, jenž jsi stvořil nebe i zemi, pohleď na nový lid tento, a dej jemu,

Hospodine, poznati Tebe, pravého Boha, jakož poznaly země křesťanské, i utvrd' víru v nich pravou a nezvratnou, a mně pomoz, Hospodine, proti nepřátelskému vrahu, abych dověřuje v Tebe a Tvou moc, přemohl úklady jeho.« A toto pověděv, dal tesati chrámy a postaviti na místech, kde stály modly, i postavil chrám svatého Basilije na chlumě, kde stála modla Perunova i jiné, kdežto konávali jim oběti kníže i lidé. I začal zřizovati po městech chrámy a kněží, a lidi na křest přiváděti po všech městech i vesnicích.“

- o rok později (989) biskup řeckého původu **Joachim** (řečený patriarcha Achim) nechal „zničit svaté místo i sochu Peruna, který se v Novgorodě tyčil na Peryni“ i modlu novgorodskou, kterou – podle **Novgorodského letopisu**:

„Nechal svázat provazy, vléci blátem, bičovat tak, že běs začal křičet: »Ó, běda mně, padl jsem do nelítostných rukou!« a vhodit do Volchova. I nakázal Akim, aby ho [Peruna] nikdo nepřijímal. Ráno seděl u řeky muž, který chtěl vézt hrnce do města, a tu Perun přioplul k břehu. Odstrčil jej holí, pravě: »Ty Perunišče, do sytosti jsi jedl a pil, nyní pluj pryč, pluj ze světa, potvoro... «“

- dokonce ještě roku **1654** si cestovatel **Adam Olearius**, který navštívil i Novgorod, zapsal:
 - *„Obyvatelé Novgorodští, když ještě byli pohany, měli modlu, které říkali Perun, neboli bůh ohně, neboť Rusové říkali ohni Perun. A na tom místě, kde byla postavena tato jejich modla, stojí klášter, který si zachoval jméno modly a byl nazván Perunovým klášteřem. Toto božstvo mělo podobu člověka s křemenem v ruce, který připomínal střelu blesku nebo paprsek. Na znamení uctívání tohoto božstva udržovali ve dne v noci hořící, nikdy neuhasínající oheň rozdělávaný z dubového dříví, a jestliže služebník dopustil, aby oheň zhasl, stihl ho trest smrti.“*
- to nebyla jediná možná podoba Perunova idolu – **pobaltští Slované**, jak dokládá **Saxo Grammaticus**, uctívali pětihlavou modlu nazývanou **Porenučij** (Perun), jejíž idol měl **čtvero tváří** na společném krku a **1 na hrudi**
 - jeho podoba byla tedy i **polycefalická** (4 tváře s jedním temenem a 5. tvář na prsou)

- ze stromů byl Perunovi zasvěcen **dub** jakožto nejsilnější a nejtvrdší strom, z keřů **lískový ořech** a z plodin **hrách** (hrachová kaše ostatně patřila k nejoblíbenějším slovanským jídlům)
 - **hrachovina** měla bájeslovný význam a divotvornou moc, protože myticky souvisela s Perunem coby **bohem ohně**, neboť se snadno zapaří a vzedme plamenem, navíc kdo pojedl hodně hrachové kaše, jako by potom z něho **duněly hromy**
- písemné prameny z **počátku 14. stol.** přinášejí zprávy o **Perunově dubu**, který tehdy ještě stál v Haliči u **Přemyšle**
 - máme doloženo, že posvátné Perunovy duby nedlouho dříve stály také ve **Štětíně**, u **Čenstochové**, ve **Vagrii** aj.
- z rostlin mu přínáležel **kosatec** (u J Slovanů nazýván „**perunika**“ a v Dalmácii „**bogiša**“, čili božská rostlina) a **netřesk** býval vysazován v blízkosti obydlí jako ochrana proti udeření blesku (proti „třesku“, odtud název netřesk)

- ze zvířat mu byli obětováni **býci** a červené **jalovice**, **kozy**, **kozli** a v dřívějších dobách dokonce i **lidé** – 1. zpráva o lidské oběti pochází z r. **980** a z r. **983** máme podrobný a hodnověrný údaj, který zanechal **Nestor** (5 let před přijetím křesťanství knížetem Vladimírem), byť se autor popisu staví vůči takové oběti s odporem – Nestorův ***Letopis ruský*** uvádí:
 - Vladimir po vítězství nad **baltskými Jadvigy** „*přišel do Kyjeva a obětoval modlám s lidmi svými. I řekli starci a bojaré: »Metejme los na chlapce a dívku: na koho padne, toho zařezem bohům.« Byl Varah jeden, a byl dvůr jeho, kdež jest chrám svaté Boží Rodičky, jež vystavěl Vladimir; a byl Varah tento přišel z Hřek, i držel víru křesťanskou. A měl syna krásného obličejem i duší; na toho padl los ze závesti ďábelské... I řekli poslaní přišedše k němu: »Padl los na syna tvého, zvoliliť jej sobě bohové, nechť vykonáme oběť bohům.« I řekl Varah: »Nejsou to bohové, ale dřevo; dnes jest a zejtra shnije, neb nejedí, ani pijí, ani mluví, nébrž jsou uděláni rukami v dřevě. Ale Bůh jest jediný, kterémuž slouží a klaní se Hřekové, jenž stvořil nebe i zemi, hvězdy, i lunu, i slunce, i člověka, i dal jest jemu žíti na zemi: A tito bohové což*

udělali? Sami udělání jsou! Nedám syna svého běsům.« Oni pak šli a pověděli lidem, a oni vzavše zbraň, šli naň, i rozbořili dům okolo něho: a on stál na síních se synem svým. I řekli jemu: »Vydej syna svého, ať jej vzdáme bohům!« On pak odpověděl: »Jsou-li bohové, tedy ať jednoho z sebe boha pošlou, aby vzali syna mého. A vy proč jim obětujete?« I vzkřiknuli a podsekali síni pod nima, a tak je zabili. A nikdo neví, kde je pochovali.“

- nechat **obětovat vlastního potomka** měla být pro staré Slované **čest** (podobně to známe např. ze starověké Mezoameriky), neboť knížecí poslové k Řekovi přišli s informací o losu o obětování jeho syna jakožto s radostnou zvěstí
 - lidské oběti bohům máme doloženy i u **polabských a pobaltských Slovanů**
- z nářadí a zbraní bylo Perunovi zasvěceno **kladivo** a **sekera**, jež byla jeho **hlavním atributem**
 - **ohnivá sekera** letící vzduchem symbolizovala na Rusi **blesk**
 - sekera / valaška je mnohde dodnes součástí výbavy lidového kroje (např. u Chodů, na moravském Slovácku, na Slovensku aj.)

- u Pobaltských Slovanů to bylo **kamenné kladivo** (oblíbená zbraň Slovanů)
- v mnoha pohřebních mohylách byly nalezeny malé kovové **amulety** v podobě **sekerky** (symbol Peruna), jež měly zajistit nositeli **Perunovu ochranu** a zprostředkovat mu jeho sílu (nosili je pověšené na krku)

Type 1

Type 2

replika Perunova amuletu
(z 10. stol. na Rusi)

- v přírodě byl jeho symbolem **dub**, kterému se přinášely **oběti** (podle *Povest vremennych let* i lidské): ruští bojovníci obětovali kohouty, slepice, chléb i maso
- existovaly též **poutní duby**, u kterých se obětovalo a kde putující kupci losovali o to, zda a jak obětovat kohouta atd. (posvátné stromy i posvátné dubové háje jsou doloženy na mnoha místech osídlených Slovany)
- **dubovým dřevem** byl také sycen **věčný oheň**, který planul u Perunova idolu v **Novgorodu** a též u dalších kultišť jemu zasvěcených – služebníci, kteří měli povinnost tento **oheň udržovat stále zapálený**, byli při porušení úkolu ztrestáni na hrdle
- vše důležité, co zasluhovalo ochranu, zdobili staří Slované **Perunovým znamením**, kterým byl **zkosený kříž (X)** čili znamení **bleskového kříže** (ne nadarmo se dodnes užívá rčení, že se při bouřích **křížují blesky**)
- znamením blesku se staří Slované **žehnali** při **bouřce** i jiných nebezpečích, při **tryznách** (obřadech za zemřelé), chránili jím svá **obydlí** i **stáje** s dobyt看kem – tímto způsobem se měla zajistit ochrana před zásahem blesku i před **zlými mocnostmi**

staříčký Perunív dub (Stelmužė, Litva)

- i při stavění **májového stromu** býval na jeho vrchol vsazován stejnoramenný **dřevěný kříž**, aby chránil před úderem blesku vlastním znamením boha Peruna (na tomto kříži býval umístěn **dřevěný kohout** jako symbol východu slunce, ohně a plodnosti)
- také do rohů vymezujičích **pozemky polí** umiřtovali staří Slované malé křížky na ochranu před pohromami, zvlářtě krupobitím
- i před zahájením **stavby** domu se uprostřed zvoleného místa zakopal do země dřevěný kříž
- v **lidovém umění** (např. na lidových výřivkách) se tento symbol zachoval v podobě křížkových ornamentů (a další podobné tradice se mnohde uchovaly dodnes)
- za **znamení bleskového kříže** bývaly považovány i **křížovatky**, jež byly zasvěceny Perunovi
- jako ochrana proti úderu blesků bývalo jeřtě na **konci 18. stol.** zvykem začít před bouří **zvonit na kostelní věži**, neboť se mělo za to, že to ochrání celé okolí před blesky
- milčický rychtář **Jan František Vavák** zapsal ve svých *Pamětech* průběh počasí během celého roku **1784** – dubnový zápis obsahuje následující odstavec:

- *„Na začátku dubna byl vyhlášen patent [Josefem II.], ve kterém se nařizuje, aby se přestalo na mračna zvonit, neboť zvuk zvonu bouřku nerozhání, ale spíše kov, ze kterého je zvon odlit, blesky přitahuje. Dokazuje to loňský rok, kdy při vyzvánění proti bouřce věže i kostely byly zapáleny bleskem a někteří lidé přitom zahynuli. Tento zákaz zvonění při bouřce udělal zase radost odpadlíkům, kteří se katolíkům vysmívali, že po zrušení procesí je nyní zakázáno i zvonění.“*
- květnový zápis pak uvádí mj. následující:
- *„/.../ I když se během této velké bouřky [na 1. máje] nezvonilo, přece však v Nymburce blesk uhodil do vysoké kostelní věže a hlásnou, která se tam nacházela, omráčil.“*

- **obětiště** byla původně v ohrazených posvátných hájích s jediným vchodem

- **u dubu plál věčný oheň** a pod stromem či na jeho kmenu býval často umístěn či zpodobněn **Perunův idol**
- háj sloužil pro vyvolené (obětující a žrece) a také pro prchající jedince hledající úkryt

- později to byla spíše **kruhová božičtě** (kapišče)
 - obklopená kruhovým valem, idol boha stál ve středu (mohl být doplněn i o idoly dalších bohů v menší velikosti)
 - teprve v pozdější době se stavěly bohům (i Perunovi) **dřevěné svatyně**
- známá Perunova svatyně stála ve **Vilniusu** v Litvě, NN autor spisu ***Litevská mytologie*** ji popisuje následovně:
 - *„Ve Vilně [český název pro Vilnius], kde stojí nyní chrám katedrál ní, byl starožitný les dubový, zasvěcený bohům pohanským, na tom místě, kde se Vilenka s Vilejí spojuje. Zde u lesa byla velká svatyně Joviše perunujícího, čili Perkuna, tj. boha hřmění. Božnice byla rozměrů velkých, 150 loktů délky a 150 loktů šíře, přičemž stěny na 150 loktů byly vysoké. Střechy zde nebylo.*
 - Vchod vedl směrem od velké řeky. U stěny stála kaplička, obsahující všelijaké svátosti a pod ní byl sklep se svatými hady, zemními žábami a plazy. Nad kapličkou čněl vysoký altán a v něm stála dřevěná socha Perunova.*
 - Naproti modle byl postaven oltář o 12 stupních. Každý stupeň byl zasvěcen jednomu znaku zodiaku a na těchto stupních se zapálily*

obětní ohně v den, kdy Slunce vystoupilo do toho kterého znamení. Na vysokém oltáři, na němž bylo položeno mnoho zubřích rohů, byly páleny oběti zvířecí. Zároveň zde hořel věčný oheň pod osobním dohledem vysvěcených kněží. Ohniště bylo tak uspořádáno, že ani déšť, ani sníh či vítr nemohl oheň uhasit. Uvnitř měl oltář různé komůrky, do nichž se schovávalo náradí...“

- funkci obětníků a věstců ve svatyních či oplocených posvátných hájích zastávali na Rusi tzv. **volchvové**
 - nešlo patrně o kněze v podobě, v jaké je známe např. z Mezopotámie, Egypta či Mezoameriky (netvořili uzavřenou pospolitost)
 - provozovali však **obřady** (např. při žních či slunovratech), které neměly pouze uctít božstva, šlo i o **přechodové obřady** (např. **postrigy** [postřižiny], při nichž byli chlapci ve věku **3 let** „postřihováni“ a poprvé usazováni na koně, **dospělosti** dosahovali ve věku **12 let**, kdy již bývali bráni na první vojenské výpravy)
 - hlavní obřady byly spjaty s **vegetačním cyklem** – např. **Rusálie**, které byly každoroční významnou náboženskou slavností, neboť souvisely se **začátkem vegetačního období**

- další souvisely s **1. úrodou, žněmi, slunovraty, rovnodennostmi** apod. (při mnohých slavnostech bývaly jednotlivými muži unášeny resp. **loupeny ženy**, existovalo mnohoženství snad proto, že mužů bylo málo, neboť umírali při bojích i při lovu; ostatně dětská **hra na honěnou** čili chytanou je patrně pozůstatkem zvyku únosů žen)
- na **venkově** přežíval zejména **Perunův kult** ještě poměrně dlouho pod příkrovem křesťanství
 - mnoho Perunových vlastností bylo na Rusi převedeno na starozákonního proroka **Eliáše** – tzv. „**gromovníka Ilju**“ (sv. Ilja-gromovník viz obrázky)

sv. Ilja / Perun-gromovnik (Srbsko)

- Perun byl rovněž bohem **přejícím i trestajícím** a Slované před ním měli respekt
 - Staroslované se jeho jména dovolávali při **zaklínání** i při **skládání slibů** např.: „*Ať je proklet od boha i od Peruna, že přestoupil svou přísahu.*“ „*Aby ho Hrom vzal!*“ apod.
- byl také bohem **práva a pravdy**
 - jeho jménem staří Slované **soudili** (někde každé pondělí, kdy šel vojvoda s vrchním soudcem/žrecem do posvátného háje, kde vynášeli rozsudky, jež byly u lidu ve velké vážnosti)
- **vrchní soudce** držel v jedné ruce **železo** a ve druhé **korouhev**, měl nasazeny dlouhé **uši** (aby vše dobře slyšel i hlasy jakkoli vzdálené), **korunu** a pod jednou jeho nohou ležel **zvoneček**
- Peruna lze – coby **vládce bohů** – porovnat též s čelnými bohy **mytologií jiných národů** (antický **Zeus/Jupiter**, germánský **Thor**, keltský **Taranis** atd.)
 - **Keltové** navíc měli přímo **boha bouřky**, říkali mu **Perkunia** (snad jde o společné indoevropské dědictví)

- výraznou podobnost s Perunem najdeme i v **hindské mytologii** u boha jménem **Pardžanja**, vládnoucího bouřkovým mrakům, deštům a obecně **počasí** (zjevoval se s hromy a blesky, kterými porážel démony, zlé lidi i stromy a všude vzbuzoval hrůzu a úctu – zároveň však poskytoval i potřebnou ochranu a nezbytnou vláhou zajišťoval kontinuitu života), nebyl však totožný s **Indrou**, byl jeho pobočník
- **archetyp hromovládých božstev** byl celosvětovým fenoménem archaických kultur (nejen indoevropských), viz např. též **jihoaamerický** bůh **Pariakaka** (Peru), jenž představoval mocného hromovládce sesílajícího déšť, vítěze nad démony temnoty a byl také dárcem plodivé síly
- bůh **Prove**, uctíváný slovanskými Obodrity v dubovém háji u **Stargardu** (dnešní **Oldenburg** západně od Hamburgu) byl asi **obdobou Peruna** či s ním dokonce totožný
 - dokladem jeho **indoevropského původu** mělo být, že mu byl zasvěcen **čtvrtek** – stejně jako jeho germánským ekvivalentům: **Donarovi** Donnerstag, **Thorovi** Thursday, latinskému **Jupiterovi** Dies Iovis (francouzské jeudi)

- polabský název čtvrtku zněl **perendan** či **perundan** (tj. Perunův den), ve čtvrtek, v den **volna** se nemělo pracovat ani nic důležitého podnikat (křesťanská církev ve snaze tento evropský zvyk vymýtit zavedla **neděli**, byť *Starý zákon* uvádí jako den odpočinku **sobotu**, ten však drželi židé, proti nimž se křesťané potřebovali vymezit)
- potíž spočívá v tom, že označení tohoto dne bylo zaznamenáno jen u nejzápadnější části slovanského polabského osídlení – **Drevanů** (usídlili se západně od dolního toku Labe, v blízkosti dnešního **Hamburku**), ač byli jako první ze Slovanů **ovládnuti Franky**, paradoxně (nebo právě proto?) se z celé této západolabské enklávy udrželi jako etnikum nejdéle – jejich **jazyk zanikl** až v **18. stol.** a dnes po nich zbyl jen skanzen a typické **kruhové vesnice** v kraji **Wendland** (při severní části hranice mezi bývalou NDR a SRN), takových vesnic se dochovalo kolem 100, v centru býval **posvátný strom** a snad i **idoly bohů**
- výraz „**perendan**“ je však jen **kalkem** [pojmenování vytvořené z domácího jazykového materiálu napodobením cizí předlohy] německého „**Donnerstag**“, čili „**den Hromu**“ (der Donner = hrom) ve smyslu božstva *Donnerův / Tórův den* – tento trend se pak šířil i mezi některé další slovanské kmeny

Drevané a jejich
„Runddorfs“

Lübeln ve Wendlandu (Runddorf)

- z **velikonočních svátků** (spjatých u pohanů s příchodem jara) byl zvláště ctěn „**zelený čtvrtek**“
 - Poláci v tento den volali před východem slunce bohyni **Vesnu** a očekávali **1. jarní hrom**
 - Rusové tento den přivolávali **děšť** a prosili o **očistu** země i ducha
 - zmíněný milčický rychtář **Jan František Vavák** zapsal v *Pamětech*:
„/.../ Setí a orání pokračovalo celý týden, přestože mrzlo a sníh neroztál. 10. dubna, na Bílou sobotu, byl – dalo by se říci – 1. jarní den, kdy se mohlo na poli sít bez kabátu. V neděli 11. se blýskáním a hřměním ozvala 1. jarní bouřka.“ (ještě **koncem 18. stol.** tedy šlo o významnou, posvátnou událost)
 - i u nás se udržel zvyk **vyčkávání 1. jarního zahřmění**, kterým **Perun probudí zem a přírodu ze zajetí zimy** a tímto hromem probudí i ostatní božstva – a to ještě v **19. stol.**
 - když lidé první hrom toho roku zaslechli, **klekali** na zem a **líbali ji**
 - v lidových zvycích bylo 1. zahřmění znázorňováno při **velikonočních obyčejích**: zelená **pomlázka** spletená z vrbových prutů byla symbolem **jarotvorného blesku** a její práskání bylo symbolikou **hřmění**

- **Perunovi** slibovali staří Slované **oběti**, hrozilo-li jim **nebezpečí** (válečné, nákaza) a když vyvázli, bohatě mu obětovali
- na nalezené **Perunově soše** se dochovala stará **modlitba** slovanských **Ratarů**, zapsána **runovým písmem**:
 - „*Perune, božíčku, nebij nade mnou!*“ [nebij = nehromuj]
- v prastaré **slovácké písni** jedna sloka popisuje, co učinil Perun cikánské dívce Radce za to, že své pokakané dítě očistila chlebem a ne plenou:
 - „*Buoh Parom za oblakmi*
uvidí to nahněvaný
tresk! zahrmi jej do čela,
hned i s děckem zkameněla.“
- v jedné **litevské lidovce** se popisuje, jak se kdysi na jaře **oženil Měsíc se Sluncem** – v noci se však Měsíc zatoulal a začal si namlouvat hvězdu **Jitřenku**, za tuto nevěru Slunci na sebe uvrhl **Perunův hněv**, který ho za trest rozpůlil ohnivým

mečem a odsoudil k tomu, že sotva doroste, začne se opět zmenšovat

- fakt, že u **Z Slovanů** máme Peruna **doloženého jen nepřímo** (na rozdíl od V Slovanů), může znamenat nejen možnost, že se žádný doslovný písemný záznam o něm nedochoval, ale také to, že byl uctíván pod **jinými teonymy** či **epitety** (např. obodritský **Prove** odkazující k atributu práva) často složenými ze 2 slov, viz: **Jaro-vit, Rugie-vit, Pore-vit, Radi-gast, Tri-glav, Svanto-vit**
- u **J Slovanů** je víra v Peruna písemně přímo doložena dokonce až z **18. stol.**
- i u nás byl Perun uctíván – např. v **Praze** stával ještě v **11. stol. Perunův dub** v posvátném háji na **Petřínském vrchu** u horní stanice dnešní lanovky, kde je **Kostel sv. Vavřince** (původně románský kostelík připomínán poprvé r. 1135, dnes v barokní přestavbě s kopulí a 2 věžemi – pod Petřínem je ovšem ještě

jeden kostel sv. Vavřince)

- kněžna **Libuše** (8. stol.) k posvátnému dubu pravidelně jezdila obětovat a ještě během následujících 3 století poté se zde lidé scházeli ke starověským **obřadům a pobožnostem**
- ne zcela spolehlivý zdroj **Václava Hájka z Libočan** o něm ve své **Kronice české** mj. píše:

„Na Petříně dělali si o zimním čase někteří Čechové u velikého dubu oheň, ve kterém podivné lidské tváře se jim ukazovaly. Tomu ohni činili pohané velkou uctivost a jemu se klaněli, přicházeli k němu o nočním čase, přikládali dříví a vidíce všelijaké tváře v tom ohni, sami k sobě pravili, že tu se duše jejich otců a předků od hříchů očistily. Někteří pak do ohně chleby a jiní peníze házeli.“

- tento dub byl svévolně **skácen** na přání **biskupa Vojtěcha** a na jeho místě byl zbudován právě **kostelík sv. Vavřince** (**sv. Vavřinec** byl obvykle připisován pohanským místům, kde bývala **žárověště**; případně jim byl připisován **sv. Jakub** či **sv. Petr**)
- ostatně **hvězdárna**, která je dnes na Petříně, tam není nadarmo – už za pohanských dob tam sídlili **hvězdopravci**, pozorovatelé oblohy a udržovatelé posvátného ohně

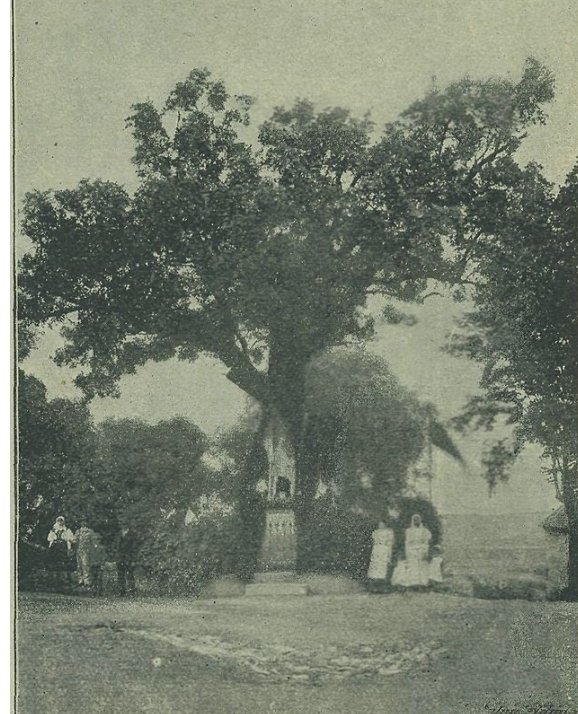

Petřín: kostel sv. Vavřince
(Růžová zahrada), původní
místo uctívání Peruna

- Svatováclavský dub:

- jeden z prastarých posvátných dubů stojí dodnes ve **Stochově** (stř. Čechy)
- podle místní **legendy** se zde **narodil sv. Václav** a jeho tehdy ještě pohanská babička **kněžna Ludmila** tam na jeho počest ten dub zasadila (dnes už je to dub staříčkový a má málo větví, je u něj dosud umístěna socha sv. Václava)
- text na tabulce uvádí: *„Tenhle dub byl zasazen v r. 903 sv. Ludmilou při narození sv. Václava ve hradě, který tu kdysi stával. Dub má 8,5 m v obvodu.“*
- podle pověsti je starý 12 století, ve skutečnosti je stáří odhadováno spíše na 700 – 900 let
- v roce 2003 měl kmen obvod 782 cm
- fotky: nahoře stav kolem roku 1900, dole soudobý stav
- pozn.: o památných a chráněných stromech na území Prahy viz <http://www.prazskestromy.cz/>

PAMÁTNÝ
STROM

- v **Brně** jsou místa zasvěcena **sv. Vavřinci** dvě
 - kostel sv. Vavřince je v **Komíně** (vedle restaurace U Kosa)
 - v **Řečkovicích** na Palackého nám. (poblíž konečné tram. č. 1 vedle restaurace Svatovavřinecký dvůr, dnes je tam památkově chráněný javor)
- **chrám sv. Petra a Pavla** v Brně je patrně na místě pradávného **božiště**, kde snad dub zasvěcený Perunovi mohl také stát – byť autor **Westphal** (patrně Joachim Westphal of Eisleben) tvrdí, že **Perunova modla** byla uctívána v Brně v chrámu na **Špilberku** (jediný takto konkrétní dochovaný zdroj...)
- někdy byla místa spjatá s **kultem Peruna** zasvěcena **sv. Petrovi** na základě zvukové podoby jmen (či na Balkáně **proroku Elijášovi** a v ruské variantě **Iljovi**), který si až do novověku udržel **atributy hromovládce** a jeho kult se pojí s **dubem** či návršími porostlými duby
 - např. u vesnice Jarlov poblíž bulharského Plovdivu stojí dodnes **dub Sveti Ilja**

- jeho svátek zvaný **Ilindan** patřil v těch lokalitách k nejvýznamnějším a konaly se během něj slavnosti a **obřady** spojené s **krvavými oběťmi** na vyhrazeném kultovním místě (dříve takové místo bývalo snad u každé větší vsi), kde se mu obětovali býci, volové, černí berani a kozlové
- na **Slovensku** byl **Perun** uctíván ještě déle než v Čechách
- v **Polsku** jsou dodnes obce jmény **Peruny**, **Piorunów**, **Piorynowo** a také **Perunowa gora** u Klodzirnky, kde byla patrně střediska jeho kultu a kde král Vladimír zakázal pálit ohně Perunovi
- také bulharské **pohoří Pirin** nese svůj název nejspíš právě po Perunovi
- ve středočeském Mělníku je lokalita zvaná dodnes **Perunov**
- atd.

novodobý Perunův idol
(Rusko: Vladivostok)

novodobý Perunův idol
(blízko Moskvy)

Veles

- většinou bývá uváděn na **2. místě** hned po nejvyšším bohu **Perunovi**, což také odpovídá jeho významu
- toto božstvo dokládají nejvíce **staroruské prameny** – a to ve dvou podobách: **Veles** a **Volos**
- u dalších linií Slovanů máme doklady o jeho kultu zejména v **toponymech**, ale např. v Čechách i v lidových **rčeních**, **pořekadlech** a **písňích** (nejstarší zapsané již v 15. stol.)
- k **etymologii** jsou 2 verze výkladu:
 - **1)** slovanská verze:
 - jeho jméno snad vzešlo z pojmů jako „**volstъ, voldyka, velijъ**“, které mají vesměs vztah k **vlastnictví** (nikoli přímo k velikosti)
 - původní jméno Veles se změnilo na Volos patrně díky existenci **skandinávského božstva plodnosti** jménem **Vols** (též Volsi), jehož kult do Rusi patrně přinesli vikingští **Varjagové** (našli snad u Slovanů analogii tohoto svého boha, nebo takového, jehož jméno se blížilo jejich bohu dobytka a plodnosti)

- za pozornost stojí také pobaltští Slované a Baltové (obývající území současné Litvy a Lotyšska) a **litevský výraz „veles“** (sing. *velé*) označující **duše zemřelých**, v baltské mytologii navíc **Vels** (Vielona) reprezentuje mocné **božstvo záhrobního světa a dobytka**, jemuž se v určité dny během roku kladly **oběti**, aby ochraňovalo **duše mrtvých**

- není proto vyloučeno, že slovanský Veles byl původně **vládcem mrtvých**, tak by byl jakýmsi pozemským **protikladem Peruna**

- snad se u něj může objevovat již jistý náznak křesťanského vlivu – **lotyšsky „velns“** a **litevsky „velnas“** znamená **čert** (podle starobylého **božstva podsvětí** či rohatého **dobytka?**), pravděpodobné je, že výrazy **„velns, velnas“** coby čert vznikly z pohanského božstva Velesa až později pod vlivem **křesťanství**

- některé **víly** s ním mohou mít též něco společného (např. makedonská víla jménem **Vela**)

– **2)** indoevropská verze:

- jedním z protivníků boha **Indry** byl **démon Valá**, který požíral **dobytek**

- Veles však původně mohl být i **Perunovým protikladem** – vzájemně mohli vytvářet **polaritu** pozemských a nebeských sil (jde jen o hypotézu, přímo o mytologickém konfliktu mezi nimi nemáme dochované svědectví)

- podle etymologie ho tedy lze vnímat ve vztahu k **podsvětí** i k zemské **úrodě** (ta ostatně roste ze země, jakoby z podsvětí) a coby ochránce **dobytky**
 - spojení **boha dobytka** s **říší mrtvých** může vycházet z dávné indoevropské představy spojující onen svět s **nedozírnými pastvinami**
- dochované zdroje o něm referují jako o ochránci **stád, magie** a snad i **pastýři zemřelých**:
 - jakožto **bohu stád** a ochránci dobytka mu podléhala i **polní úroda** (viz ruské zvyky při žních – např. zavinování „**Velesovy brady**“ z klasů, jež byly obětovány coby vousy Velesovy na jeho bradu) a protože obilí a stáda dobytka tenkrát představovaly hlavní **zdroj majetku**, působil i jako **ochránce vlastnictví** a příslušely mu pak i další hospodářské pravomoci – byl dárcem **blahobytu, bohatství** a **hojnosti**
 - vzhledem k jeho **hospodářské funkci** ho uctívali patrně všichni Slované
 - protože úroda a bohatství byly hlavní oporou společenské stability, fungoval jako **ochránce společenského řádu**, takže nejen při **Perunovi**, ale i při **Velesovi** přísahali Rusové za časů knížete Olega a Svjatoslava ve **smlouvách s Byzancí**

- byl též patronem **věštců** – např. legendární **pěvec-prorok Bojan** byl nazýván **Velesův syn** (zmiňován ve *Slovu o pluku Igorově*)
- především však stál ve středu **kultu plodnosti** a plodivé síly
- je hojně uváděn ve **staroruských literárních památkách**
 - např. *Život sv. Vladimíra*, *Slovo o pluku Igorově* aj.
 - z nich je patrné, že šlo o mocné božstvo, jehož úcta i význam byly srovnatelné s uctíváním **Peruna**, v jistém období byl dokonce význačnější než Perun
 - zatímco Perun trestal **viníky** (kteří se provinili např. porušením smlouvy či slibu) ničivou silou, tedy **bleskem** (a své uctívače ochraňoval), **Veles** na hříšníky sesílal **onemocnění** spojená s utrpením (vzhledem k jiným mytologickým systémům by to odpovídalo jeho spjatosti s **podsvětím**, kde je mj. také sídlo nemocí – viz např. *Sestup bohyně Ištar do podsvětí*), **zaříkáváním** se tyto choroby vyháněly co nejdále – „*do širých polí, modrých moří, hlubokých bažin*“ atd.
 - r. **907** při uzavírání mírové smlouvy s **Byzancí** přísahal **kníže Oleg** a jeho muži „*podle ruského práva na Peruna svého boha a na Volosa, boha stád, a tím byl mír stvrzený*“

- ruské **legendy** o sv. *Vladimírovi* a o sv. *Avraamovi Rostovském* (současník knížete Vladimira) se zmiňují o existenci **Velesových idolů**: ve Vladimírově kyjevském panteonu sice Veles podle písemných dokladů nebyl, jeho idol však někde poblíž stál – patrně nedaleko od Kyjeva „*na nesmírném pastvišti, řečeném blaní, kde byl později vystavěn chrám sv. Blažeje*“, přičemž Velesův idol dal Vladimir po svém křtu obřadně **svrhnout do řeky Počjany** (místo, kde idol stál, však není zcela jednoznačné, někteří badatelé ho situují do kyjevské **kupecké čtvrti Podol**)
- podobný osud ostatně potkal i **Velesův idol** (údajně kamenný) v **Rostově** [neplést s Rostovem na Donu], který byl uctíván nejen Slovy, ale i **Finy**, a byl zničený v **10. stol.** právě zmíněným horlivým **misionářem sv. Avraamem**
- s Velesovým **kultem** byly patrně spojovány i dřevěné a kamenné **falické idoly** či idoly s **otvorem pro falus**
 - viz idol nalezený v německém **Altfriesacku** v oblasti polabských Slovanů a také idoly s **rohy hojnosti** (např. **zbručský idol**)
- s Velesem patrně souvisely archeology nalézané **falické symboly**, jež mohly být jedním z jeho **atributů**

klášter v Rostově (dnes město s cca 30.000 obyv.)

idol z Altfriesacku (s otvorem pro falus)

- s postupně sílícím **vlivem křesťanství** **Velesův** význam upadal, až byl Veles degradován na úroveň **démona** v rámci nižší lidové mytologie s širším teritoriálním záběrem
 - jeho dřívější spojení s dobytčím (rohy) a plodivou silou (**falus**) v lidské mysli následně evokovalo pejorativní představu **čerta**
 - takovou proměnu máme doloženou i ve staročeských **rčenicích** z 15. stol.:
 - „Ký veles tě proti mně zbudil?“
 - „U velesa!“ (ve smyslu „u čerta“)
 - „Ký veles ti to našeptal?“
 - „Jakýs veles jim našeptává.“
 - a také z **16. stol.**, kdy muž posílá svou zlou ženu „za moře k velesu“ (tj. „k ďasů“)
- Velesovu funkci **ochránce stád** pak převzal křesťanský světec **sv. Blažej**, jenž byl původně **pastýřem**
 - snad v tom hrála roli i zvuková podoba řeckého jména světce – **Blasios** (bulharsky **Vlas**, rusky **Vlasij**)

- s kultem Velesa se nejspíš váže středověká představa **čarodějnictví** a s tím související inkviziční aktivity
 - důvodem patrně byly **obřady** spjaté s **kultem plodnosti**: pozůstatky těchto obřadů spatřujeme ještě v pozdním **středověku** v podobě toho, co katolická církev označovala jako **čarodějnický sabat**
 - původně se jednalo o lidová **pohanská shromáždění**, na kterých se oslavoval „**rohatý**“ **bůh** – **ochránce dobytka** a přeneseně **plodnosti**
 - tato oslavná shromáždění provozovali bylinkáři a bylinkářky a součástí rituálních oslav bývaly **rituální hody, tance** a možná i **sexuální orgie**
 - v duchu pohanského chápání světa a jeho mocností se jednalo o poděkování, oslavu a uctění **plodnosti** (ve smyslu rození dětí i zvířat a rozhojnění darů země)
 - **sexuální podtext** (coby posvátný akt) mohl být při těchto obřadech zdůrazňován v souvislosti se symbolickým **oplozením země**, plodnostní rituály však tehdy byly vnímány jinak než dnes – lidé žili **spjatí s přírodou**, jejíž přirozenou součástí byl i **pohlavní styk**, takže rituály plodnosti nebyly zavrhované – vždyť na nich a následném **množení** závisel veškerý **příští život**

- teprve později s **rozšířením** křesťanských pravidel **čudnosti** a pojetí křesťanského mýtu **prvotního i dědičného hříchu** se toto vnímání proměnilo: katolická církev začala pohanské obřady označovat za „**dábelské praktiky**“ a zavedla instituci **vymítače ďábla**
- začala lidové obřady označovat jako **sabaty** – název z antických dionýských mysterií, označovaných jako „**sabazia**“, tj. „**dělat hluk**“ (židovský „**sabat**“ je něco jiného – jde o sobotu, která je ve *Starém zákoně* stanovena jako posvátný den a jde o 1 z 10 starozákonních přikázání)
- tyto sabaty se konaly na významných **kopcích** a **vrcholech**, zasvěcených patrně konkrétním božstvům
- r. **1435** popisoval dominikánský teolog **Johann Nider** přiznání „čarodějnic a čarodějů“, kteří se měli účastnit takového skupinového obřadu, vyslýchaných poblíž švýcarského **Bernu**: dotyční tím podle něj složili hold ďáblu, čímž se zřekli Krista, a při sabatu používali speciální **mast**, aby se proměnili ve **zvířata**, stali se **neviditelnými** a v noci **létali** na vzdálená místa... Nider uvádí, že se jednalo pouze o **představy** vyvolané ďáblem – dokládá to příběhem ženy, která se před několika svědky potřela **mastí** a zamumlala příslušná **zaklínadla**, načež upadla do

spánku a po probuzení byla přesvědčena, že létala vzduchem s velitelkou **Dianou** (římská bohyně lovu) a dalšími ženami

- masti byly patrně **psychoaktivní přírodní výtažky**, které mohly vyvolávat **halucinace**; nebo se mohlo dokonce jednat o **duchovní lety**, jak je známe z šamanské tradice?

- v dějinách lidového „čarodějnictví“ můžeme rozlišit **3 typy čarodějnic**:

- 1) **bylinkářky a mastičkářky**: šlo o tzv. „bílé čarodějnice“, tedy **vědmy**, které pomáhaly lidem, každá vesnice nějakou takovou měla (viz např. lidové „bohyně“ na Kopanicích), nebyly odsuzovány za přípravu lektvarů a mastí, ale za **užívání zaříkadel** při jejich přípravě, čímž se podle inkvizice dostávaly do spolčení s ďáblem, jenž do jejich lektvarů vdechl magickou moc

- pokud se tyto lektvary užívaly při bolestech **zubů, kolikách** apod., bývalo to trpěno, protože jimi trpěli i sami **inkvizitoři** a úleva od těchto vědem přišla vhod, když se však užívaly k vyvolání nebo zabránění **početí**, hned v tom měly prsty pekelné moci – a bylo zle...

- 2) **černé čarodějnice**: pokud byla taková vědma odvržena z lidské společnosti na základě třeba nějaké **sousedské hádky**, kdy se po sporu s ní někomu přihodilo neštěstí, bývala z toho nařčena jako znalkyně tajemna a **vypovězena** ze vsi – usídlila se často v lesích a mělo se za to, že se stala vůči lidem nepřátelská a obrací proti nim svou **zášť** (a být to tak leckdy i mohlo)
 - jakmile se to o nějaké začalo říkat, zpravidla byla předána úřadům a **upálena** – oheň měl očistit její duši od všeho hříchu
 - byly **zobrazovány** jako bezzubé babice míchající v kotlích odporné lektvary
- 3) **satanistické čarodějnice**: jejich „existence“ nastala až velmi pozdě, měly se slétat na čarodějné **sabaty** a provozovat tam své rejdy a obcování s ďáblem (viz např. Valpuržina noc ve *Faustovi*)
- odborníci zabývající se touto historickou problematikou uvádějí, že v průběhu tzv. **čarodějnických procesů v 15.–17. stol.** bylo takto jen v Evropě posláno na smrt na **200.000 lidí**, v Americe to ovšem byly **miliony** (viz španělská conquista)

čert dudá při sletu čarodějnic s příšerami pekelnými
(rytina v knize biskupa Olafa Magnussona: 1550)

- uctívání **Velesa** mohly původně ovlivnit i jiné mytologické systémy:
 - už zmíněný **démon Valá** (tj. „skrývající“, „kradmo zmocňující se“) ze **staroindické mytologie** krade bohu **Indrovi dobytek**, ukrývá ho v nepřístupné **jeskyni** a tam jej požírá – Indra však jeho skrýš vypátrá a v souboji s Valou **zvítězí**
 - v **baltské mytologii** se objevuje bytost jménem **Velinas**, jenž byl protivníkem hromovládného **Perkunase**, jemuž také loupí dobytek (viz hypotéza o dualismu Perun – Veles), Perkunas nad ním zvítězí, když ho při pronásledování **porazí bleskem**
 - v pozdější tradici byl tento Velinas spojován s **vodou a vláhou** (stavěl hráze a kamenné mosty přes toky) a také s **hudbou a tancem** – patrně se k jeho uctění konaly významné **obřady**, které mohly být obdobou uctívání antického **Dionýsa**
- s **Velesovým kultem** souvisejí také četná **toponyma**:
 - např. **Volosovice** či **Volosin** v Bělorusku
 - město **Volosovo** v petrohradské oblasti Ruska [viz erb města s Velesem na trůnu]

- řeka **Velesa** tekoucí smolenskou oblastí Ruska
- **Velesnica** v Haliči i stejnojmenná vesnice v Srbsku
- hora **Veles** v Bosně
- vesnice **Veles** v Bulharsku
- v Čechách je v Křivoklátské rovině v místě starověkého sídliště vrch **Velíz** (vrch 595m), kde je **archeologické naleziště** (z pravěku až po keltské i slovanské období) a **kostelík** Narození sv. Jana Křtitele postaven kolem roku 1000 knížetem Jaromírem: podle místní pověsti se zde utkali pohané s křesťany, dnes zde stojí novodobý **idol Velesa** [viz foto]
- u V a J Slovanů se Velesovo jméno dochovalo také v souvislosti s názvem souhvězdí **Plejád** (srbochorv. **Vlašiči**)

vrch Velíz